

ДЕРИВАЦІЙНИЙ І КОНОТАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АМЕРИКАНСЬКОГО СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ТЕРМІНА

Кемська Н. О.

асистентка кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів

Львівський національний університет імені Івана Франка

вул. Університетська, 1, Львів, Україна

orcid.org/0009-0000-0165-9921

nataliekemaska@hotmail.com

Ключові слова: *дериватологія, ознака деривації, дериваційно-конотативний процес, терміноутворення, семантична структура, когнітивне наповнення, значення, смисли.*

Статтю присвячено аналізу словоцентричної дериватології, що доповнює здобутки сучасного суспільно-політичного терміноутворення. Процес семантичної деривації є універсальним джерелом утворення нових слів-термінів та їх позначень, оскільки він призводить до зміни структури і семантики американської суспільно-політичної термінології, які виступають як вихідні, утворюючи нові поняття, смисли, структури та семантичні форми. Деривація є продуктивним способом, який відображає увесь механізм функціонування терміносистеми, оскільки у процесі дериваційного аналізу основних граматичних розрядів слів-термінів підтверджується теза, що ядром будь-якої термінології є терміни-іменники, які виявляють найвищу продуктивність. Основна ознака деривації як процесу терміноутворення – це поява нової термінолексеми з новим конотативним смислом. Прикметною ознакою цього явища є те, що відбувається своєрідне переосмислення вихідного значення та його розгляд у вторинному ракурсі. Необхідність аналізу дериваційно-конотативних процесів полягає у тому, що на сучасному етапі це мовне явище, зокрема на рівні сучасної американської суспільно-політичної термінології, розглядається як один із найпродуктивніших засобів експлікації фахового поняття, а розуміння базових дериваційних шляхів може допомогти прояснити важливі питання лексики, семантики терміноутворення, висвітлити семантичну структуру суспільно-політичного терміна та його когнітивне наповнення.

З'ясовано, що дериваційний потенціал суспільно-політичних термінологізмів виявляється в їх синтаксичних перетвореннях у внесенні додаткових компонентів у термінні одиниці. Проте поява додаткового компонента в складі термінологізму не призводить до втрати чи переосмислення його семантичного значення. У нашій науковій розвідці під семантичною деривацією розуміємо семантичний процес еволюції терміна як наслідок складної взаємодії зовнішньомовних і внутрішньомовних його чинників.

Як висновок зазначимо, що необхідність аналізу дериваційно-конотативних процесів полягає у тому, що на сучасному етапі це мовне явище, зокрема на рівні сучасної американської суспільно-політичної терміносистеми – АСПТ, розглядається як один із найпродуктивніших засобів експлікації фахового поняття, а розуміння базових дериваційних шляхів може допомогти пояснити важливі питання лексики, семантики терміноутворення, висвітлити семантичну структуру СПТ та його когнітивне наповнення.

DERIVATIONAL AND CONNOTATIVE POTENTIAL OF AMERICAN SOCIO-POLITICAL TERM

Kemska N. O.

Assistant at the Department of Foreign Languages for the Humanities

Ivan Franko National University of Lviv

University str., 1, Lviv, Ukraine

orcid.org/0009-0000-0165-9921

nataliekemska@hotmail.com

Key words: *derivatology, derivation sign, derivational and connotative process, term formation, semantic structure, cognitive content, meanings, senses.*

The article is devoted to the analysis of word-centred derivatology, which complements the achievements of modern socio-political term formation. The process of derivation is the most complex linguistic phenomenon, as it leads to changes in the structure and semantics of the american socio-political terminology, which act as the source, forming new concepts, meanings, structures and semantic forms. Derivation is a productive way that reflects the entire mechanism of the functioning of the terminology system, since the derivational analysis of the main grammatical categories of word terms confirms the thesis that the core of any terminology is the noun terms that show the highest productivity. The main feature of derivation as a process of term formation is the emergence of a new term lexeme with a new connotative meaning. A distinctive feature of this phenomenon is that there is a kind of rethinking, a «turn» of the primary meaning of the base word (source word) and its consideration in secondary meaning. The necessity of analysing derivational and connotative processes lies in the fact that at the present stage this linguistic phenomenon, in particular at the level of modern american socio-political terminology, is considered as one of the most productive means of explicating a professional concept, and understanding the basic derivational paths can help explain important issues of lexicon, semantics of term formation, and illuminate the semantic structure of the special terminology and its cognitive content.

It has been established that the derivational potential of socio-political terminology manifests itself in their syntactic transformations, which are manifested in the addition, or rather the insertion, of additional components into terminological units. However, the appearance of an additional component in a terminological unit does not lead to the loss or reinterpretation of its semantic meaning. In our scientific research, we understand semantic derivation as the semantic process of the evolution of a term as a result of the complex interaction of its external and internal linguistic factors.

In conclusion, we note that the need to analyse derivational-connotative processes lies in the fact that at the present stage, this linguistic phenomenon, particularly at the level of the modern (american socio-political terminology system – SPT), is considered one of the most productive means of explicating a professional concept, and understanding the basic derivational paths can help explain important issues of lexicon, semantics of term formation, and highlight the semantic structure of the SPT and its cognitive content.

Постановка проблеми. Суттєві зрушення у суспільно-політичному і культурному житті людства мають вагомий вплив на розвиток релевантного термінового фонду, утворення значної кількості нових термінів у фаховій мові, у тому числі в сучасній американській суспільно-політичній термінології (далі – АСПТ). На сучасному етапі виникає нагальна потреба узагальнити, кодифіку-

вати та стандартизувати новий термінний фонд, охарактеризувати сучасний стан суспільно-політичної терміної лексики та його дериваційний і конотативний потенціал. АСПТ – це той сегмент фахової мовної системи, що прямо реагує на суспільні процеси та явища і найчіткіше засвідчує тісний зв'язок мови та суспільства, демонструючи дериваційні й конотативні потужності.

Основоцентрична дериватологія, що доповнює здобутки сучасного суспільно-політичного термінотворення, сьогодні має значні наукові доробки. У суспільно-політичному галузевому термінознавстві на основі аналізу словотвірних парадигм актуальним є вивчення продуктивності деривативних й конотативних аспектів термінотворення. Досліджувана АСПТ має чітко визначені деривативний і конотативний потенціал у тій чи іншій галузі суспільно-політичних наук.

Мета та завдання статті – комплексно проаналізувати дериваційний потенціал американського суспільно-політичного терміна (АСПТ), визначити поняття суспільно-політичної терміносистеми як слово чи словосполучення, що позначають суспільно-політичні поняття та у своєму узусі виявляють соціальні, ідеологічні, конотативні та експресивно-емоційні ознаки, з'ясувати механізми та причини її появи, особливості утворення нових сем від вихідного слова терміна та його конотативного наповнення.

Об'єктом дослідження є сучасна американська суспільно-політична термінологія, а **предметом** – деривативний та конотативний потенціал сучасної американської суспільно-політичної термінології.

Виклад основного матеріалу дослідження. Терміни є надзвичайно мобільним складником фахової мови, яка перманентно еволюціонує, тому з урахуванням змін у суспільстві вони потребують поповнення та уточнення.

Дериваційний потенціал суспільно-політичних термінологізмів виявляється в їх синтаксичних перетвореннях, що виявляються у додаванні, власне вклинюванні додаткових компонентів у термінні одиниці. Проте поява додаткового компонента у складі термінологізму не призводить до втрати чи переосмислення його семантичного значення.

Скажімо, дериваційним є походження терміна від фразеологізму *braintrust*, що утворює складну номінативну лексему *brain-truster*. Додамо, що поява цієї одиниці відбулася в часи правління президента США Ф. Рузвельта (1933–1945), коли в 1932 р. під час чергових виборів журналіст Дж. Ківан назвав Ф. Рузвельта *мозковим тресом* – *the train trust* [Terry Ellmore, 1992].

Зазначимо, що процес деривації є складним лінгвістичним явищем, що вивчає закономірності творення похідних слів та їхніх значень. Це призводить до зміни структури і семантики АСПТ, які виступають як вихідні, утворюючи нові поняття, смисли, структури та семантичні форми. Дериваційна система АСПТ представлена у науковій статті різними способами термінотворення: а) синтаксичним способом (домінувальний); б) запозичення як аспект деривації з його когні-

тивною, гносеологічною і соціально-функціональною особливостями; в) аббревіацією; г) семантичним способом, продуктивним для АСПТ, що базується на англійській когнітивній традиції. Такі термінологічні одиниці здатні бути емоційними, яскравими, виразними і насиченими метафоричністю. Додамо, що новий термін, утворений деривативним способом, володіє парадигмою тієї частини мови, до якої він тепер належить.

Аналіз утворення нових АСПТ здійснено з оперттям на загальнотеоретичні питання деривації, «оскільки усі істинні властивості і якості терміна проявляються лише у функціонуванні його в спеціальних текстах або усних формах професійного спілкування» [Сидоренко, 2015]. У процесі утворення СПТ використовуємо ті самі способи, що й у загальновживаній мові з урахуванням їхніх твірних структурно-семантичних характеристик. Водночас для утворення терміна «необхідне смислове розкриття змісту термінологічної номінації, тобто детальний аналіз її дефініції та джерел формування, адже без неї, без визначення меж смислу відповідного поняття, без з'ясування ознак, котрі відокремлювали б дане поняття від іншого, термін не можна вважати повноцінним».

Отже, деривація – це продуктивний спосіб, який відображає весь механізм функціонування терміносистеми, оскільки у процесі дериваційного аналізу основних граматичних розрядів слів-термінів підтверджується теза, що ядром будь-якої термінології є терміни-іменники, які виявляють найвищу продуктивність. Виокремлення спільної семи в різних смислах іменника як узагальненого семантичного компонента (інваріанта) забезпечує взаєморозуміння фахівців. Як приклад, простежимо напрям еволюції терміна-іменника на шляху семантичного трансферу однієї ознаки в іншу, де вона може набувати вже абсолютно «іншого смислу» в найменшій можливій одиниці часу і простору свого узусу у фаховому мовленні: *have seen a wolf* – *язик відняло*; *to fight tooth and nail* – *боротися з усіх сил (до останнього)*; *to plot behind the lines* – *діяти таємно, плести інтриги*; *to turn the hide* – *змінити хід подій* [Collin, 2004].

Доцільно додати, що дериваційний потенціал термінологізмів виявляється у їхній здатності бути вихідними одиницями для складних слів, утворених за допомогою суфікса або без нього. Маркером синтаксичної деривації слугує поява у складі термінологізмів додаткових компонентів, що конкретизують дискурсивний фрагмент, у якому вони вживаються.

Для висвітлення явища семантичної деривації у термінознавстві побутує декілька понять: семантична (лексико-семантична) деривація; семантичний (лексико-семантичний) спосіб творення; оновлення семантики слова-терміна тощо.

Уважаємо за доцільне навести слухне міркування Ж. Колоїза: «Семантичні дериваційні процеси є потужним фактором інноваційних змін у мові, а тому теорію семантичної деривації варто не заперечувати, а розвивати» [Колоїз, 2002, с. 78–83]. Своєю чергою, дослідник Д. Мазурик для позначення семантичної розбудови слова-терміна також уживає поняття «семантична деривація», який пояснює як «формування нових значень у семантичному полі однозначного чи багатозначного слова, тобто відношення семантичної похідності, які виникають між різними значеннями одного слова на рівні синхронної полісемії» [Мазурик, 2017, с. 102–108].

У нашій науковій розвідці під семантичною деривацією розуміємо семантичний процес еволюції терміна як наслідок складної взаємодії зовнішньомовних і внутрішньомовних його чинників.

Також необхідно відзначити, що процес міграції термінів в іншу терміносистему відіграє ключову роль у розвитку мови, глобалізації знань та взаємодії між різними суспільно-політичними галузями наук. Це дає змогу термінам адаптуватися до нових реалій, збагачуватися новими значеннями та утворювати зв'язки між різними СПТ, що сприяє кращому розумінню та обміну інформацією з однієї терміносистеми в іншу. Скажімо, у СПТ часто вживаються медичні терміни в політичних та інших контекстах, так, *color-blind* – «той, хто страждає дальтонізмом, не розрізняє кольори» як елемент суспільно-політичної термінології у СПТ означає «не має расових упереджень», автомобільний термін *spark plug* – «свічка запалювання» став означати «людина, що виступає у ролі ініціатора» [Снісаренко, 2012].

На сучасному етапі боротьби з глобальним тероризмом помітною є «вербокреативна», словотвірна діяльність державних і політичних діячів (або їх *speech writers* – *снїчрайтерів*). Виокремлюються, насамперед, нові конотативно забарвлені слова і фрази у промовах та виступах президента США, скажімо, Джорджа Буша-молодшого, які одержали назву *bushisms* – *бушизмів* [Terry Ellmore, 1992]. Або вислів *axis of evil*, який уперше використано президентом в одній зі своїх промов (так званої *axis of evil speech*) на початку 2002 р. для позначення певних країн, що, на думку американського президента, є центрами міжнародного тероризму. Цей «бушизм» перетворився на один із найпопулярніших висловів американської суспільно-політичної мови і був запозичений в інші мови.

Термін «вісь зла» (*axis of evil country*) американці відносили до Іраку, Ірану і Північної Кореї. Зазначимо, що відомі державні та політичні діячі у самих США виступили з різкою критикою тер-

міна *axis of evil*. Так, Д. Картер, експрезидент США, уважав його примітивним [Collin, 2004]; також у своєму семантичному векторі розвитку конотативно наповнене словосполучення *evil empire* вживалося для характеристики Радянського Союзу у 80-ті роки ХХ ст. Його автором вважають тодішнього президента США Р. Рейгана. З «антитероризмом» пов'язані й такі «президентські» інновації, як вислів *women of cover*, який президент Джордж Буш почав уживати стосовно жінок-мусульманок (в одязі, що покриває їх від голови до ніг).

Таким чином, дериваційний та конотативний процеси у суспільно-політичному термінотворенні є ключовим за умов семантичної, морфологічної й синтаксичної модифікації. АСПТ як одна із найпоширеніших зазнає на сучасному етапі радикальних змін, що пов'язані з певною низкою соціально-культурних чинників. Однією з особливостей сучасного розвитку АСПТ є її активна дериваційна і конотативна потужність. Варто зазначити, що словники реєструють близько тисячі нових дериваційних терміноодиниць і висловів, які надходять у суспільно-політичну мову з різних сфер суспільного життя [Холявко, 2004].

Нові суспільно-політичні терміноодиниці поповнюють політичну мову також іншими продуктивними способами – від запозичень з інших мов до трансформаційних процесів усередині самої суспільно-політичної мови. Функціонування СПТ та її генеза, головним чином, зумовлені розвитком термінотвірної деривативної та конотативної парадигм, зміною наявних її типів, збільшенням або зменшенням їхнього термінотвірного потенціалу.

На наше переконання, основна ознака деривації як процесу термінотворення – це поява нової термінолексми з новим конотативним смисловим наповненням. Прикметною ознакою такого феномена є те, що здійснюється своєрідне переосмислення, «поворот» значення слова-основи (вихідне) й розгляд його в іншому ракурсі (вторинне). Однак цікавим є той факт, що термін, який з'явився у процесі деривації, уміщає якусь частину семантичного значення вихідної основи (саме тому більшість дериваційних термінів легко відновити зі змісту й контексту).

Визначальною рисою сучасної термінолінгвістики є значний інтерес дослідників до самого процесу галузевого термінотворення. Семантичний підхід до різних за характером СП термінологічних одиниць вимагає їх аналізу у широкому соціально-культурному контексті. Тісний взаємозв'язок терміна та позначуваного ним поняття зумовлює постійну потребу в уточненні та вдосконаленні СПТ [Graber, 1981, pp. 195–224].

Це дає підстави стверджувати, що утворення нової термінології розвивається трьома основними шляхами: уточнення «старих» термінів та використання їх у системі нової термінології: *political argument; a political prisoner; political differences; political victory*; утворення нових термінів за законами словотворення національної мови: *hermeneutical; inconceivable; predictability; intellection*; запозичення термінів з інших романо-германських мов: *ethnic genocide; holocaust; incarcerate*. Зазначимо, що терміно-творний потенціал полягає у його системності, де системність терміна проявляється у тому, що значення його чітко узгоджується зі значенням інших термінів.

Складні суспільно-політичні терміни. Опис складних СПТ вимагає з'ясування поняття словоскладення, яке має прямий стосунок до досліджуваної наукової проблеми. Під складними суспільно-політичними термінами розуміємо номінативні одиниці, що включають декілька самостійних елементів мови. З урахуванням їх лексичної і семантичної наповненості складні суспільно-політичні терміни виявляють потужний терміно-творний потенціал.

Однак, незважаючи на те що і складні СПТ повністю експлікують своє значення, що впливає з їхніх компонент, значна частина з них усе ж зазнає певної смислової варіативності. Серед них натрапляємо на ті, які виникли спеціально як терміни шляхом словоскладення загальноновживаної лексики і використання їх уже як термінів: *baby kisser* – політик, який заграє з виборцями; *brainwashing* – промивання мізків (ідеологічна обробка електорату); *lame-duck* – політик-невдаха; *paper tiger* – паперовий тигр, існуючий із вигляду грізний політичний режим; *puppet government* – маріонетковий уряд [Terry Ellmore, 1992].

Процес словоскладення СПТ породжує додаткову конотацію, оскільки простий термін поєднується шляхом комбінацій термінологічних і часто нетермінологічних компонентів. Аналіз складних СПТ з урахуванням їхніх термінологічних і нетермінологічних компонентів дає можливість виявити продуктивні шляхи окремих структурно-семантичних типів СПТ. Такі семантичні компоненти, на думку дослідників, взаємодіють з іншими структурно-семантичними типами термінів, а також із словниковим фондом загальнолітературної англійської мови [Ляшук, 2011; Куш, с. 318–324].

У ракурсі дослідження складних термінів так само немає чіткого розмежування між фразеологічними та термінологічними словосполученнями. Зазначимо, що складні СПТ набувають семантичного наповнення, забарвлення завдяки переосмисленню значень, де термін отримує ознаки

семантичного прирошення до тих уже наявних компонентів.

Варто також зазначити, що на відміну від більшості європейських мов в американському суспільно-політичному мовному просторі явище деривації є активнішим, оскільки її використання викликано необхідністю мовної економії, експлікацією його потужного конотативного потенціалу.

Висновки і перспективи подальших розробок в даному напрямі. Отже, дериваційно-конотативні процеси суспільно-політичної лексики на сучасному етапі розглядаються як продуктивні засоби експлікації фахового поняття. Суспільно-політична термінологія найтісніше пов'язана із загальноновживаною лексикою інших галузей наук. Цікавим було б порівняння СПТ із термінами природничих, точних наук, аби з'ясувати специфіку використання засобів деривації (словотвору), з'ясування принципів відбору термінів та їх функціонування у суспільно-політичному дискурсі.

Розуміння базових дериваційних шляхів допоможе пояснити важливі питання лексики, семантики, терміно-творення, а також висвітлити семантичну структуру СПТ і його когнітивне наповнення. Процес розвитку нового семантичного значення, його конотація найчастіше відбуваються за допомогою метафоричного й метонімічного способів, конкретизації та генералізації терміна досліджуваної сфери.

Можемо стверджувати, що нові термінологічні номінації переважно утворюються та поповнюються у результаті дериваційних і конотативних чинників із подальшою зміною їх семантичного обсягу. Зокрема, конотативний потенціал СПТ надає йому особливої емоційної виразності, більшої експресії, образності, яскравого стилістичного забарвлення, що може бути об'єктом дослідження у подальших наукових розвідках.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колоїз Ж. В. До питання про диференціацію основних понять неології. *Вісник Запорізького університету. Філологічні науки*. 2002. № 3. С. 78–83.
2. Куш Е. О. Метафоричне позначення іноземців у дискурсі американських і британських політиків. *Каразінські читання. Людина. Мова. Комунікація*, м. Харків, 7 лютого, 2011 р. 5 с.
3. Ляшук Н. А. Причини багатозначності в лінгвістичній термінології. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2011. № 6(1). С. 318–324.
4. Мазурик Д. В. Оказіональна деривація як засіб сучасного українського новотворення. *Вісник*

Львівського університету. Серія філологічна. 2017. Вип. 64(1). С. 102–108.

5. Сидоренко О. А. Структура, семантика та лінгвопрагматика суспільно-політичної терміносистеми в англomовному масмедійному дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2015. 234 с.
6. Снісаренко Я. С. Суспільно-політична лексика у структурно-семантичному аспекті : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15. Одеса, 2012. 210 с.
7. Холявко І. В. Суспільно-політична лексика у пресі 90-х років XX ст. (семантико-функціональний аналіз) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Кіровоград, 2004. 229 с.
8. Graber D. Handbook of Political Communication, Political Languages. In D. Nimmo, & K. Sanders (Eds.), 1981. Beverly Hills, CA: Sage. P. 195–224.
9. Terry Ellmore R. Corpus of Contemporary American English. MASS MEDIA Dictionary by R. Terry Ellmore / National Textbook Company. N.Y., 1992. 500 p. URL: <https://www.englishcorpora.org/coca/NTC's>
10. Collin P.H. Dictionary of Politics and Government. Third edition, Bloomsbury Publishing, 2004.
1. Koloiz, Zh. V. (2002). Do pyttannya pro dyferentsiatsiiu osnovnykh poniat neolohii [On the differentiation of basic concepts in neology]. *Visnyk Zaporizkoho un-tu: Filolohichni nauky*, 3, 78–83.
2. Kushch, E. O. (2011). Metaforychne poznachennia inozemtsiv u dyskursi amerykanskykh i brytanskykh politykiv [Metaphorical references to foreigners in the discourse of American and British politicians]. *Karazinski chytannia. Liudyna. Mova. Komunikaitsiia*, Kharkiv, KhNU im. Karazina, 7 liutoho, 2011. 5 p.
3. Liashuk, N. A. (2011). Prychyny bahatoznachnosti v lnhvistychnii terminolohii [Reasons for ambiguity in linguistic terminology]. *Filolohichni studii: Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*, 6(1), 318–324.
4. Mazuryk, D. V. (2017). Okazionalna deryvatsiia yak zasib suchasnoho ukrainskoho novotvorennia [Occasional derivation as a means of modern Ukrainian neologism]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filolohichna*, 64(1), 102–108.
5. Sydorenko, O. A. (2015). Struktura, semantyka ta lnhvoprahmatyka suspilno-politychnoi terminosystemy v anhlomovnomu masmediinomu dyskursi [Structure, semantics and linguopragmatics of the socio-political terminology system in English-language mass media discourse]. [Tekst]: dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.04. Lviv, 234 p.
6. Snisarenko, Ya. S. (2012). Suspilno-politychna leksyka u strukturno-semantychnomu aspekti [Socio-political vocabulary in structural and semantic terms]: dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.15 / *Pivdennoukrainskyi nats. ped. un-t im. K. D. Ushynskoho*. Odesa, 210 p.
7. Kholiavko, I. V. (2004). Suspilno-politychna leksyka u presi 90-ykh rokiv XX st. (semantyko-funktsionalnyi analiz) [Socio-political vocabulary in the press of the 1990s (semantic and functional analysis)]: dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01. Kirovohrad, 229 p.
8. Graber, D. (1981). Handbook of Political Communication, Political Languages. In D. Nimmo, & K. Sanders (Eds.). *Beverly Hills, CA: Sage*, 195–224.
9. Terry Ellmore, R. (1992). Corpus of Contemporary American English. MASS MEDIA Dictionary by R. Terry Ellmore / National Textbook Company. N.Y., 500 p. Retrieved from: <https://www.englishcorpora.org/coca/NTC's>
10. Collin, P. H. (2004). Dictionary of Politics and Government. Third edition, *Bloomsbury Publishing*.

Дата першого надходження рукопису до видання: 14.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 11.11.2025

Дата публікації: 30.12.2025